

TERMŐRE FORDULÓ SZAVAK

(Fűzfa Balázs: Mentés másként)

Mivel a jelek mesterével van dolgunk (mondhatnánk „a jelesember” szól hozzánk), igyekszünk aprólékosan szemügyre venni könyvét. Már a borító felkelti a figyelmet: ment/, a végén billen az ’és’, dől a bárka, de ott a mentőöv... a háttérben egy nagy fehér hajó váza, ifjú Fűzfa Balázs kilencéves kori, Titanic című rajza. (A borítóterv Scheffer Miklós, a Fűzfa-kiadványok régi-hű alkotótársának munkája.) Az irodalom/olvasás/tanítás kapcsán a szerző már többször felhozta a Titanic zenekar-hasonlatot, már számtalanszor elmondta didaktikusan. Még nem elég, mondja csak tovább. De ő nemcsak mondja, teszi is. Talán sikerül a (meg)mentés... Lássuk, hogyan fog hozzá?

A kötetbe gyűjtött írások – az együttgondolkodónak – bőséges támpontokkal szolgálnak, de biztos, ami biztos, a szerző koszorút von köréjük: a fülszövegben az ars poetica, az előszó „helyett” durr, bele, in medias res, s máris a problémakör kellős közepén állunk; nem kertel, az irodalom tantárgy általa észlelt halála felett kongatja meg a harangot. Azért, mert „2011. szeptember 1-jétől Magyarországon az előrehozott *szakiskolai képzésben* nincs irodalom tantárgy [kiemelés tőlem – Sz. T. Gy]. Aztán kifejti. A hátsó borítón még egy példával ereszti útjára az olvasót. Tehát: elől a borítón egy mentőöv (fontos jelkép, biztonságtechnikai szolgáltatók is ezt használják), a kötetben – mint mentőcsónak – a muníció, s végén a „katartikus élmény” – sikerült! Meg van ez tervezve, a kötet is, a szakmai élet is, szép, és működik. Ezt „termések” bizonyítják: négy irodalomtankönyv, hét tanulmánykötet, a rend kedvéért még A 12 legszebb magyar vers sorozat, számtalan rendezvény, konferenciák szervezése, előadások. És tanít. Többszereplős alkot.

Ezen a ponton a recenziens bevallja, régebbi, a szakmából indított, azzal épült baráti kapcsolatot tart a szerzővel, közelről kíséri figyelemmel tevékenységét, munkásságának olykor (vető) részese. Tehát, tankönyvei nagy hatással voltak rám, elsőik között írtam róluk, más írásait is figyeltem, például a *Trieszt felé* című tanulmánykötetét elemzően ajánlottam a köz nevelőinek. Ezek együtt meggyőztek, hogy egy állandó kutatásban lévő tanár-emberről van szó, aki azért kutat, hogy bizonyosságot szerezzen dolgokról, a dolgok értelméről. Miközben saját magának teljesebbé, világosabbá lesz egy-egy irodalmi mű világa, összefogja, összerakja hát, értékelhető közvetítésben felkínálja az iskolának. Művészien értelmez, szépen ír. Amikor az utolsó tankönyve (*irodalom 09.*) megjelent, azt kérdezte: mit csinálok ezután? Mert tankönyvet írni jó. Újabb kötete jelzi, megtalálja a feladatokat, nem menekülnek előle. Munkái egyre érettebbek, termésbe fordultak. A Séd nyomda kiadványa „bírná a gyűrődést”, jól segítve ezzel a megmunkálást. Az anyag öt nagy fejezetből áll, kérdéssel címükben. A kérdések nem költőiek, bár hatásosak, ösztönöznek: tegye fel más is, s bizonyára már az olvasó is elgondolkodott egyik-másik problémán – keressük hát együtt a válaszokat. A válaszok – a „helyettes” előszót is ideszámítva – huszonhárom írásban fogalmazódnak meg. Súlyos kérdések, nem kertelők, súlyos válaszok.

Gazdag az írói-költői paletta, a magyar (és a külföldi) irodalmat értékszállakon követi és köti össze; Arany, az „érett költő és bölcs ember”, számára azt mutatja fel, hogy „a vers olyan (szó)épitmény, amelyről nagyon messzire lehet látni térben és időben egyaránt, hogy a vers az a valami, amely azt is el tudja mondani, ami nincs benne leírva. Ezt a poétikai hitet a mi irodalmunkba ő építi be először a megvalósult jelentéskonstrukció (vagyis maga a vers, a textus) grammatikai-poétikai elváráshorizontjába” (14.). Ennek nyomában van folyton Fűzfa, túrame-netben, mint feltáró-elemző, mint a természettudós, az öslénykutató. Új formákkal, új kifejezésmódokkal találkozunk, ezek érzékelése nyomán: az irodalmár irodalomhoz való új viszonya jelenik meg. Az esztétizáló (ön) szemlélet vezeti, mint a Szindbád-film alkotóit. Krúdy? Márai, Huszárík, vagy netán Joyce, Proust, Kafka: kell egy közvetítő eszköznek lenni, ami „a világértés lehetséges és egyetlen igazán revelatív eszköze, mint a Krúdy-mondat, „a megismételhetetlen gyönyörűség” (33.). Fűzfa „emlékezés-metszéspontokat” keres – Ottliktól Pilinszkyig, Kosztolányi báljától Nagy Gáspár csendjéig. Ebben, még a széptől is gyakran összezavart világban az „egyensúlyteremtő szándékával” közelít (mert hát „ez a sok szépség mind mire való?”). A Nagy Gáspárral

teremtődött kapcsolatából kiderül, miként lehet kifejezni az eltérő beszédmódokat, és finoman állást foglalni az ízlésnek tetszőbb, a preferáltabb mellett. Akkor is, ha ez Parti Nagy Lajos, ám ettől még Nagy Gáspár jó barát marad (49–51.) És miként lehet eltérő beszédmódokat nagyra értékelve, másként értelmezve mégis együtt „főlvállalni”: a Fűzfa-tankönyvekben mindkét költészet hangsúlyos, nyitott közvetítésben tárul a tanuló elé!

Fűzfa nem győzi hangsúlyozni: többféle beszédmód van, s egy beszédmódot is lehet többféleképpen értelmezni. Messze kerülni akarja, hogy az irodalompolitika „lábra kapjon”, és a befogadóélmény helyett központi, akár irodalomtörténeti kánon határozza meg a mű értékét. S azt, hogy mit gondoljon a műről az olvasó, a tanuló. Brr. És jellemző: a példák szintézisét teremti meg, aktiválja az értéket, aktivizálja a tanulót. Elég, ha csak Nagy Gáspár emlékének adózva, az ő költői-emberi szabadságvágyának kibontását gondoljuk át, ami bravúros megoldásban jelenik meg irodalomtankönyvében. Mert kánonháború van – vádlók, vádlottak, vádak, és fordítva. Fűzfa, mint „hidember”, tudja, hogy a szakmai életút során – mentális, közlésbeli, tudományos és egyéb okokból – szükséges is a kánonváltás. Csak óv a politikai ízlésdiktátumoktól. (E téren a szakma is elvégzi a maga vágásait.) A fűzfa-i gondolkodás központi eleme: az irodalomtanítás funkciója, eszközrendszerének változása. Tényként kezeli „az irodalomtudományok kultúratudományokká tágulását” (98.), és régebből biztos benne: az irodalomtanítás a digitalizáció felé vette az útját. Az nem kérdés számára – konkrét eszköz-módszer válaszai vannak –, hogy megváltozott a nemzedékek „időérzékelési ollója”, a jelrendszerek változásával a „dekódolási olló”, a szövegfogalom változásával a „helyesírási olló”; mindez érint generációkat, nyelveket, alkotókat, műveket, ítézeteket (84–90.) Ezen területek, tényezők összehozó gondozása – ha nem is összebékítése –, illesztése a jelen feladata. Fűzfa biztat s reménykedik: „talán lesz hozzá elég bátorságunk, hogy ne csak nézzük, hanem lássuk, sőt el is 'olvassuk' az új szabásmintákat”.

Tényleg, lehet irodalom/tanítás nélkül élni? Fűzfa, nem kétségbeesetten, de reális lehetőségeket sorolva járja körül a kérdést. Fontos a szingapúri helyzet, „nincsen irodalomtanítás (pontosabban nem kötelező) – és mégis egészen jól elégedelnek az emberek” (55.). Erre még visszatérünk, ám az is biztos, amit Fűzfa leszögez: „... az irodalom egyszerűen a mindennapi élet nélkülözhetetlen része. S hogy a közgazdaságtan, a kémia, a biológia tudománya, de még a matematika is az értelmes olvasással kezdődik!” (56.).

Mindeme nagy szépivatarban ott a bensőséges családi vonal, mely finom érzékenységgel húzódik meg a háromgenerációs szálon: Balázska, a jövő olvasójának fotójával, az édesapa, a szerző első magyartanára, fiúi ajánlással az újabb nagydolgozat. A szakmai szövet jele a példaképeknek szóló tisztelgő emlékezés egy-egy témakör bejárása kapcsán, amire jól jellemző az Aranytól Babbitson át Sipos Lajosig feszülő ív. (A recenzens előtt felbukkan egy, talán túlzó szerénységéből nem idézett név: Bori, a feleség, az alkotótárs, talán „ez a könyv nélküle sem születhetett volna meg”.)

Nem mehetünk el szó nélkül a kötetkompozíció műfajilag külön álló darabja mellett: *Levél Döblingből Liszt Ferenc Őfőméltóságának – 1858. november 13-án* (151.). Gyöngyszem. Egy nagy ember tisztelgése egy másik nagyság előtt. A stílus, a szöveg műretek. Széchenyi felfogásához méltó, „ő nem a születési arisztokráciát (utóbb már a dinasztikusságot sem) becsülte, hanem az erkölcsi nemességet, szellemi kiválóságot”, ezt már Bárány László bizonygatja az „ügyben” felvetett kérdésemre. (És elgondolkodtató magyarázattal is szolgált, magánhasználatra.) Ugyanis bennem ott bujkál a kérdés: valódi-e a levél? Egy jegyzet szól a levél felfedezéséről: 2011. december 11-én egy osztrák kisváros karácsonyi vásárában szerezte meg F. B. egy eddig ismeretlen gyűjtőtől egy cukorspárgával átkötött paksamétából, néhány euróért (!). Aztán a szöveg, játékos körülmények között elhangzott Szombat-helyen, a Nyugat-magyarországi Egyetem ének-zene tanszéke által rendezett Liszt-ünnepségen. Szóval, Széchenyi írta-e a levelet vagy egy bravúros palimpszesztet ízelgetünk? (Amely mint tudjuk a „*posztmodern* irodalom sajátosságaként tekintett intertextualista látásmód”). Fűzfa kedveli ezt. Ennyi huncutság belefér. A levél lehet valódi is. Még akkor is, ha az átírásban találunk néhány utaló jelet, vagy a számítógép ördöge játszik velünk. Csak az a cukorspárga nem megy ki a fejemből... De ennek, kéretik, járjon utána az olvasó. Forduljon a kisbárányhoz, aki „*Tatjana*” tollával levelet írt a farkashoz (148.).

Izgalmas szellemi élményt nyújt a könyv, egy gondolkodó értelmiségi természetrajzával. A szavak visszakapják jelentésüket, ismeretelméletileg egészségesek, csillognak, természetbe borulnak a jelek, a gondolati összefonódás mezőt alkot: „Fűzfa-liget”, (Kun)sziget, (Ság) hegyet, Drégely vára körül zöldellő hegysort, sziklás csúcst, még a Trieszti-öböl is idelátszik. A szerző természeti-társadalmi kalandra hív jó szóval, utazásra, segít

kalauzolás ígér. Fűzfa kocsija nem az üres éjszakába vezet, nem törött el még minden, a túlsó parton ünnep ígérkezik. Rajta, vigyük át a 12 magyar költő legszebb ajándékát. Ránk bízott. Nem az álmok világában járunk (mint Ottlik álmok világába menekülő főhőse). Nála nem menekülési mód a Trieszti-öbölről való álmódosítás, de kísért (lásd a *Trieszt felé* kötetet). Csak hunyd le szemed, s látod Medve hegyeken-völgyeken át ügető lovasát, aki életparancsot hoz. Csak bíz magad Fűzfára, a társas lovasra. (Vagy éppen hajósra.) A digitális galaxison eligazodik a jelek útján, megtalálja a nyomtatott szó és a kép értelmét és viszonyukat, a digitális dimenziókban összeköt, a baudelaire-i filozófiát a mára érvényesíti. (Ugyanaz másként.)

Testközelbe hozza az irodalmat, irodalmi misszionárius (mint Fellegi Ádám zongoraművész), lásd a nagy versmondások, több száz fővel, a verses kirándulások, lírazarándoklatok. A versegyüttmondás külsősége belsővé vált izgalom, kinyit, megérinti a lelket, élményhez juttat. Czako Gábor egy cikkében (Magyar Hírlap, 2012. június 2.) ezt írja: „Az európai művészet, s így az irodalom is, a múlt század elején véget ért, elkészültek az utolsó művek.” A bűnök: művészek behódolása a politikának és/vagy az üzletnek, s ami segíthet: imádkozni, leborulni eszmének, imának, haldoklásból feltámadás. A szöveg felmondása nem leborulás, *emberi személy és szabadság* forog kockán. Fűzfa bíz a művészetben, keresi az esztétikumot. Tankönyveiben olyan műveket kínál, amelyekben erre bukkan: a világ szellemi és természeti egysége, az igazság, a szépség, a jóság, a szeretet, a szabadság – értékörző és értékmentő kínálat, szelíd eltökéltséggel. Olyasmi, amit Németh László híres metaforájához („Marathónnál is a reménytelenség győzött”) Szabó Zoltán hozzászólása: „magunkban az akarat is, a csoda lehetősége, a menekülés arasznyi útja is”. (Lásd Szabó Zoltán megidézése kapcsán Péterfi Gábor: Sereg lázálom, Magyar Nemzet, 2012. június 2.)

Fűzfa esztéta, műkritikus, irodalomtörténész, tanár, művelődésszervező, „kultúraturizmológus” – lehetne egyik is, másik is. Ő többszereplős, mindegyiket műveli. Ilyen alkat. Mindezt széles és mély irodalomelméleti háttérbázison. Eligazodik az irodalomtudomány újabb felfogásai között, nincs joga negligálni a tudományos elméleteket. Nem teheti, ez egyszerűen szakmai-erkölcsi kérdés. Felhasználja például a hermeneutikát, az értelmezés művészetét, összevet művet és elméletet, mélyre ás, ha úgy tetszik dekonstruál, hogy minél jobban megértse azt, ami tetszik neki, vagy megértse azt, valami miért nem tetszik neki. Mielőtt elutasítaná. Előítéletmentességre törekszik, nagy az esélye, e módszerrel inkább sikerül neki. Aztán persze értékkel, osztályoz, válogat és rendez. Új tudáshoz jut. Mint tanárnak ez kötelessége. Hogy feldolgozott, értelmezett (megértett), rendezett tudást adjon át: diáknak, tanárnak, érdeklődőknek. Az elméleti tudással (ha éppen „dekonstruál”), feldarabolja a szöveget, nem orozza el a művet az olvasó elől, a művet meghagyja az olvasónak, és készíti, hogy mind alaposabban járja körül, mélyedjen el benne, hátha olyat is észrevesz, amit eddig nem, s nem is sejtett: a mű, a szerző és a saját tartalékait. Játékosan tágítja a dimenziókat: „A gömbig és tovább” (137–143.), egyetértve, mintegy „tettesítve” Hankiss Elemér „emberi kalandra” hívását. (Ennek civilizációelméleti vázlatát leíró könyv: Az emberi kaland, Helikon Kiadó, 1998.) Hankiss szerint: „az emberi bátorságról szól; emberekről, akik egy félelmetes, üres vagy legalábbis közömbös univerzumon belül megteremtették a maguk világát. Az értelem, a biztonság és a szabadság világát”.

Ezen a bölcséleti szálon szükségszerűen eljutunk a szellemi kalandhoz, egy 20. századi „polgári filozófus-művész egyéni és társadalmi kalandjához”, aki *A lét és Semmi* filozófiai szintézisében (1966), s már korábban *Az undor* című regényében (1938) azt vizsgálja, „milyen viszony van a létezés és az egyén között?” (Lásd Nagy Géza, *Az egyedi egyetemes* [Jean-Paul Sartre], Akadémiai Kiadó, 1980, 11.) Amikor Sartre azt keresi, hogyan lehet „értelmet adni a létnek”, megjelenik a *cselekvés* és az *elkötelezettség* problémájának polgári megfogalmazása, a kalandor és a militáns ellentétével. A kaland legáltalánosabb filozófiai meghatározása: „Az ember arra hivatott, hogy a minőség jegyében szintézissé emelje a világot és önmagát, s kiragadja mindkettőt a kontingencia, az esetleges hatalmából.” Ezt nevezik az istenek vallásának. (Az ateista Sartre szerint: „az egyén számára csak a tragikus küzdelem, kálvária, pokoljárás marad”. Lásd Nagy G., i. m., 22.) Tehet-e mást a magyar, ha tanár? Fűzfa több modellt kínál fel választásra, például Vörösmarty *A vén cigányával* az Ünnepet „... Akkor húzd meg újra lelkesedve / Isteneknek teljék benne kedve.” Fűzfa „eszméltet”, hogy eszmélhess. Ehhez „csúcstechnológiát” alkalmaz. Módszere a társadalom más területein, az autógyártásban, az informatikában, a mezőgazdaságban, az orvoslásban sőt többi, kiválóan működik, e szektorok fejlesztéstechnológia nélkül nem léphetnének előbbre. Ott bevett gyakorlat. És az irodalomtanításban?

Igen, itt komplex, interdiszciplináris vagy transzdiszciplináris személetről és gyakorlatról van szó. Ez utóbbi új fogalom az oktatásban. (Az első sem nagyon honosodott meg, tegyük hozzá.) Ez egyrészt jelenti a tantárgyak közötti átjárhatóságot (inkább interdiszciplináris nézőpont), a tantárgyi keretek eltörlését jelenti egy-egy műveltségi területen belül. Például azt, hogy az irodalom címszó alatt mozgásba kell hozni az irodalmat, a digitalizálás előnyeivel is, több művészeti ágat bevonva, a tanuló aktív feladatvégzésével alakítani a nyelvhasználatot. És ennek keretében lehet rávilágítani a számításba vett területek közötti összefüggésekre. Menet közben rálelünk olyan összefüggésekre is, amelyekre eddig, mondjuk az oktatástervezők nem is gondoltak: irodalom és filozófia, irodalom és ipar, irodalom és üzlet, közgazdaságtan... „Transzdiszciplináris kutatásokról beszélünk, mikor a szakértők a maguk területén a maguk módszereivel s az évszázadok során kialakult kulturális tapasztalat összekapcsolásával a humán tudományban nem valami idegent, hanem saját tudományuk gyökereit látják.” (A világnézetek különbözősége és integrációja: az értékorientáció dinamikája a modern kultúrában. Ljubava Moreva, az Oroszországi Kulturológiai Intézet szentpétervári tagozatának igazgatójának interjújából, VI. nemzetközi filozófiai-kulturológiai kongresszus <http://www.c3.hu/~prophil/profi044/moreva.html>). Tehát nem a tantárgyak közötti kapcsolat a kérdés, a tudományterületek közötti kapcsolatról van szó. Akciózó technológiában.

A recenzens, mint tanár is, megszólítva érzi magát: hát ő meg hogy gondolja: kell-e nekünk irodalom? Igen. A jelenlegi, irodalomtörténetbe merevített, a reprodukivitást szorgalmazó-gyakorló tantárgyként nem. Olyan, amelyik a digitális létmódba helyezett, a jel/irodalmat szélesen értelmezve, a tanulót ebben benne lévőnek tétélezi, mozgásba hozza, az öt körülvevő jelrendszerekkel, eszközökkel felfedezésre, s ezek által alkotásra készíti – igen. Szóval: újítsuk meg az iskolát, hogy megújíthassuk a társadalmat. És fordítva, mert így együtt lüktető mozgásban a „fenntartható fejlődés”. És itt térünk vissza a Szingapúr-effektusra. Tehát működik a társadalom, szépen és jól – hasznosan, erkölcsösen. Az iskola közvetíti az ezekhez szükséges értékeket, ha nem az irodalommal, akkor más formában, más tantárgyakkal. (Nem tudom, a szingapúri diák ismeri-e Dantét?) És ez követelményként van jelen az iskolában, a társadalomban, így él az egyénben. Ami azt jelenti, hogy az Európában őshonos irodalom mellőzése nélkül, cselekvően, teremtően létre tudják hozni azt az emberi-társadalmi állapotot, amire az európai irodalomtanítás nem képes, csak óhajtja. Ez a vágy(ó)hajtó leíró irodalom, a szövegfilozófiára alapozódva, azt működtetve. (Gyanítom, Szingapúrban etikát sem tanítanak külön, csak „teszik”. Ez a társadalom összehozóan tudja működtetni az alrendszereket, ez a társadalom modern.) Az európai – így a magyar – irodalom lételeme a szövegfilozófia, arra képződményeket hoz létre (intézményeket, központokat, hierarchizált, anyagilag támogatott egységekkel, posztokkal, címekkel). Íme, a saját, jól felfogott érdekében intézményesült szövegfilozófia, ahol az „ilyen” irodalom kéz a kézben jár más „ágazatokkal” (ilyenkor tudományterületeket szokás írni, mint a politológia, etika, esztétika). Magyarazzák a társadalmat, tehát vannak. Hogy a társadalom hogy van? „Beteg”, szól a kinyilatkoztatás diagnózisként, minden vizsgálat nélkül. (Tulajdonképpen ez jó nekik, ebből a „betegségből” egészségesen [meg]élnek.) Az európai – valóban gazdag – kultúra, a mában, egyelőre, nem tud segíteni Európán. Tehát: az irodalomról „szóló” irodalmat ne! Inkább „zenét minékünk”! (Legalább elringat). És figyelő szemünket vessük Szingapúrra! Mi más történelmi-kulturális hagyományokkal rendelkezünk, itt nem az „egy az egyben” való átvételről van szó, de bizonyos tartalmi és mozgáselemek integrálásán el kéne gondolkodni. Ezt hajtogatja Fűzfa Balázs: ne várjuk meg, amíg végkép nem lesz menthető a helyzet. Fűzfa tulajdonképpen nem is az irodalmat s tantárgyat siratja el, a fiatalokat szem előtt tartva: a világ értékeinek élményszerű átélését szorgalmazza. Amihez, lehet, már nem irodalom/tanításra van szükség, illetve lehet, nem is annak fogják hívni, de ilyen valamire szükség van.

Mert eljött az idő, hogy megint föltegyük a kérdést: mi az irodalom? Az irodalom (a bölcsészettudományok) és a természettudományok összefüggéseiben kell gondolkodnunk, olyanra tekintettel, mint a környezettudatosság, a geográfia, a fényképezés, a kémia, a műszaki témák, a matematika...) Miről szólhat az irodalom? Fűzfa szerint mindenről, ami emberi, ami az embert körülveszi. Tehát a világegyetem. Akkor azt a kérdést is fel kell tenni: hogyan tanítsuk az irodalmat? Egyáltalán: hogyan tanítsunk? Hogy ne csak reprodukív ismeretekhez juttassuk a tanulót. Úgy, Sartre nyomán is, hogy igyekszünk érzékeltetni az ember természeti-társadalmi életkerekének adott voltát, és cselekvően megmutatjuk – a szabadságban, az esztétikumban és a művészi alkotásokban megragadható – jellegzetes pillanatokot, helyzeteket, amelyek konfrontálódáshoz s választáshoz segítik az egyént. Fűzfa, kutatásaival és átéltető produktumaival, elegendő argumentummal és példával szolgál erre. A mentésre

menekülési útvonalakat vázol föl, nem íróasztal sugallta spekulatív víziókkal, hanem gyakorlatközele tervezetekkel és személyesen is végigvitt terepgyakorlatokkal. Munkásságát „áthatja az egyetemes és a magyar kultúra ismerete, tisztelete, szeretete”, amit Kósa András matematikaprofesszor is szorgalmaz Meglopott iskolák című könyvében (29). Füzfa Balázs ilyet kínál, így ment ő.

*(Füzfa Balázs: Mentés másként.
Tanulmányok, esszék irodalomról, olvasásról, tanításról,
Pont Kiadó, Bp., 2012)*

